

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано окремі аспекти педагогічної освіти в період її реформування. Зміни, які відбуваються в суспільстві сьогодні, впливають на вирішення проблеми удосконалення професійної підготовки. Важливою складовою цього процесу є неперервність освіти та вміння самостійно здобувати нові знання.

Вступ

Сьогодні освіта як найважливіша сфера трансляції соціокультурного досвіду перебуває в стадії зміни своєї парадигми. Відповідно до прогнозів XXI століття вона має характеризуватися двома основними тенденціями: гуманістичністю і технологічністю. Перша є основною тенденцією модернізації освіти. Її необхідність сформульована акад. Д. Лихачовим так: «Двадцять перше століття повинно стати століттям гуманітарного мислення або ж його не буде зовсім». Щодо технологічності, то вона характеризується стабільністю і знаменує собою перехід від об'єктності до створення динамічних (процесних) систем в освіті. Зміст освіти, в якій головною була «знаннева» парадигма, щораз більше вступає в суперечність з умовами динамічності, нестабільності та неоднозначності. Потрібні нові моделі, що зорієнтовані на творчість, формування готовності в учнів (студентів) діяти в умовах, про які поки що мало відомо. Період актуальності більшості знань скорочується (до 3—5 років), тому їх здобуття у практичному розумінні має постійно оновлюватися. Сьогодні необхідними є як пошук знань, які б характеризувалися більшою стабільністю щодо тих змін, які відбуваються, так і, насамперед, звичайною розробкою та широким впровадженням сучасних навчальних технологій. Репродуктивні функції значною мірою переходять до системи обробки, збереження та відтворення інформації, а спеціаліст все більше стає носієм творчого начала.

В сучасному суспільстві, особливість якого полягає в перетворенні інформації в одну з головних цінностей, якість індивідуального знання набуває особливого значення, адже саме воно, будучи введеним в суспільний обіг, стає джерелом поповнення національного інформаційного ресурсу, розширення інформаційного простору. На цій соціальній функції індивідуальної пізнавальної діяльності в навчально-виховному процесі увага, як правило, не акцентується, а, отже, слабо усвідомлюється майбутнім спеціалістом. Постійно звертаючись в процесі професійної підготовки до інформації, накопиченої суспільством, включаючись в її пошуки, переробку, засвоєння та використання, студент в цей період усвідомлює себе лише споживачем, а не інтерпретатором або розповсюджувачем нового знання. Навіть створюючи власний інформаційний продукт (реферат, курсову чи дипломну роботу), він, як правило, сприймає його лише як одну з тимчасово необхідних форм здійснення контролю в навчальному процесі.

З цієї причини нам сьогодні доводиться констатувати, що, не дивлячись на збагачення змісту навчання та матеріально-технічної бази вищого навчального закладу, інтенсифікацію навчальної, науково-дослідної діяльності, збільшення частки самостійної навчальної роботи, студент, який успішно засвоїв університетський курс, виконав низку творчих робіт і захистив дипломну роботу, далеко не завжди виявляється спеціалістом, здатним до ефективної професійної діяльності, творчого саморозвитку та пошуку нових, необхідних для цього, знань. Наведене вище, найімовірніше, відбувається тому, що такий студент не бачить в цьому сенсу, в процесі навчання до кінця не усвідомлює важливості своєї ролі в тому світі, в якому йому доведеться жити і працювати.

Зазначимо також, що готовність самостійно здобувати необхідну інформацію, структурувати її і передавати — є однією з найважливіших професійних компетенцій спеціаліста будь-якої галузі. Від неї (готовності) значною мірою залежить і його духовне, психічне і соціальне благополуччя, світосприйняття, комфортність існування. Отже, готовність до специфічної неперервної діяльності пізнання повинна бути усвідомленою майбутніми спеціалістами як можна раніше.

Основна частина

На необхідність переходу від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта протягом всього життя» вказував ще великий педагог К. Д. Ушинський, рекомендуючи учителю, «постійно пам'ятати, що повинен передати учневі не лише те чи інше знання, а й розвинути в ньому бажання і здатність самостійно, без учителя, здобувати нові знання. Ця здатність... повинна залишатись з учнем і тоді, коли вчитель його залишить, і дати учневі засіб здобувати корисні знання не лише з книг, але й з предметів, які його оточують, з життєвих подій, з історії власної його душі. Володіючи такою розумовою силою,... людина буде вчитися все життя, що, звичайно, і складає одну з найголовніших задач всякого шкільного учіння» [1].

Незважаючи на те, що ці принципові для освіти тези озвучені досить давно, сьогодні, в час інформатизації суспільства вони, безперечно, стали ще актуальнішими. Адже в час, коли жив К. Д. Ушинський, ще не було в суспільстві інформаційного буму, який сьогодні домінує як у гносеології, так і в економіці, техніці, системі управління — практично в усіх сферах людського буття.

Відомо, що знання — поняття багатозначне. В рамках дидактики його можна трактувати як розуміння, збереження в пам'яті, здатність до відтворення основних наукових фактів та пов'язаних з ними законів, правил, висновків і теоретичних узагальнень. Не менш важливим є і вміння використовувати знання на практиці, без нього, як на нашу думку, неможливо досягти високого рівня професіоналізму.

Разом з тим, оволодіння знаннями передбачає здійснення цілої системи навчально-пізнавальних дій, кожна з яких є умовою виходу на вищий рівень розуміння матеріалу, який вивчається, засвоєння практичних умінь і навичок. І хоча сьогодні процес пізнавальної діяльності є ніби достатньо широко дослідженим, все ж залишається досить актуальним питання активізації цієї діяльності в навчально-виховному процесі як вищих, так і середніх навчальних закладів. Щоб уміти використовувати знання в практичній діяльності, не досить вислуховування, сприйняття інформації та її фіксації. Кожен повинен вміти аналізувати навчальну інформацію, порівнювати її з відомою, відбирати необхідну для себе інформацію, застосовувати її на практиці, формуючи таким чином образ професійної діяльності. Наскільки активним буде цей розумовий та практичний навчально-пізнавальний процес, настільки ефективним буде й результат такої діяльності. Сам по собі результат пізнання спричинює подальший пошук людиною шляхів до глибшого пізнання об'єкта і створення досконалого творчого набуtku. Цей процес відбувається все життя і є неодмінною ознакою людського поступу (І. А. Зязюн).

Створення можливостей розвитку особистості в умовах, коли вал несистематизованої інформації завжди лягав на учня обов'язком знати все, змушував шукати практичні шляхи виходу з такої ситуації. З цією метою в школах застосовуються нові організаційні форми і методи навчання. Багато залежить від школи. Зрозуміло, чому останнім часом в низці країн приділяється належна увага проблемі читання. Сьогодні вчених-педагогів та організаторів освіти хвилює зменшення кількості «читаючих» людей, а в першу чергу — учнів та студентів, яке сталося в результаті комп'ютеризації. По суті з'ясувалось, що 15-літні юнаки не володіють навичками осмисленого читання, це є підтвердженням того, наскільки справедливо сьогодні б'ють тривогу з причини різкого падіння культури читання. Недарма на колегії МОН України 22.08.08 р. Міністр освіти і науки наголошував на необхідності виховання культури читання, а також подолання у першокурсника страху перед бібліотекою!

Поняттям «інформація» у фундаментальній науці, як відомо, почали користуватися з середини ХХ ст. Це поняття швидко отримало статус загальнонаукової категорії, ним стали широко користуватися не лише спеціалісти в галузі кібернетики і передачі інформації. На фундаментальність і філософську значущість цього поняття вказував ще родоначальник кібернетики Н. Вінер. Його слова про те, що інформація — «це не матерія і не енергія, це — третє», стали пророчими. У більшості робіт останніх років інформація розглядається не лише як важлива філософська категорія, а й як надзвичайний за своєю багатоплановістю феномен фізичної реальності. Вона — стрижень розвитку і взаємодії всіх соціальних структур. Саме інформація є носієм смислу всіх процесів, які відбуваються навколо, а усвідомлення головної ролі інформації стало причиною появи нового методу наукового пізнання. Суть його полягає в тому, що в процесі вивчення будь-якого об'єкта, процесу чи явища (у природі та суспільстві) насамперед виявляються та аналізуються найхарактерніші для них інформаційні аспекти.

З переліку дій, які можна виконувати з інформацією, а саме: створення, обробка, переробка, ви-

користання (керівництво), ліквідація, облік, аналіз, передача, накопичення, логічно виходить, що інформація — це предмет, продукт і водночас інструмент діяльності людини, яка за допомогою наявної інформації створює нову інформацію. У цьому випадку отримана інформація набуває власної цінності, а інформаційна функція все чіткіше отримує самостійний статус у діяльності людини. Нарешті з'являється нова інформаційна культура, під якою слід розуміти вміння працювати з інформацією, використовувати, опрацювати, зберігати і передавати її. Важливою рисою постіндустріального суспільства є не лише оперування великою і зростаючою кількістю інформації, а й можливістю забезпечення максимуму індивідуальної свободи. Останнє є досить показовим (і в той же час ефективним), якщо розглядати навчальний процес, в якому задіяні сучасні інформаційні технології.

Інформатизація суспільства сьогодні значною мірою змінила і цінності людей, моделі їх поведінки, їх переорієнтацію з матеріальних цінностей на цінності самореалізації. Про це переконливо свідчать численні результати анкетування, опитування студентів та учнів, проведеного нами та іншими дослідниками. Цьому процесу сприяє і той факт, що нове покоління комп'ютерів має потужні можливості, які вдало використовуються як у навчальному процесі, так і в процесі професійної діяльності.

Неперервну освіту можна розглядати як принцип, що пронизує й об'єднує всю систему освіти, всі канали виховного впливу. В умовах науково-технічного і соціального прогресу, значної розгалуженості системи освіти ще більше зростає роль загальноосвітньої школи у становленні неперервності освіти. Адже саме в школі повинні сформуватися і перші вміння, і перші бажання, і смак до знань, до їх самоздобування.

Надзвичайно актуальним є педагогічне завдання щодо формування потреби в засвоєнні знань і доповненні їх шляхом самоосвіти. Якщо в особі не сформовано потребу в самоосвіті, то ідея неперервної освіти не може бути реалізована навіть за умови, що будуть в наявності всі інші необхідні для цього складові. Отже, слід не лише надати право, а й створити відповідні умови для самоосвіти, які повинні об'єктивно забезпечуватися суспільством. Стосовно суб'єкта навчання, то необхідно створити умови та забезпечити його готовність до реалізації цього права так, щоб у нього була постійна потреба вчитися, збагачувати власні знання.

Відомо, що забезпечення неперервності освіти можливе лише за наявності уміння вчитися. Зрозуміло, що формування цього вміння у шкільні та студентські роки є базовим для забезпечення подальшої самоосвітньої діяльності дорослих. Це вміння розглядається як своєрідний місток, що з'єднує окремі й такі не схожі одна на одну, складові системи неперервної освіти, починаючи з дитячих дошкільних закладів і завершуючи навчанням дорослих, тобто навчанням упродовж усього життя. Проте більшість вступників у вищі навчальні заклади не вміють правильно слухати лекцію, чітко й лаконічно її конспектувати, використовувати найбільш ефективні методи запам'ятовування, відшукувати необхідну науково-навчальну літературу, аналізувати, знаходити в ній найважливіше, не володіють правилами логічного мислення.

Доведено, що серед пропозицій стосовно вдосконалення самостійного навчання студентів особливої уваги заслуговує організація самостійної навчальної роботи. Це зумовлюється передусім її провідним впливом на розвиток пізнавальної активності студентів, механізмів самоуправління, особистісного розвитку, виховання відповідальності; можливостями безпосереднього поєднання теоретичної діяльності з власне практичними завданнями. Відповідно до цього головним завданням вчителя є надання учневі коректної та своєчасної допомоги в самоактуалізації (виявленні й розвитку природних нахилів, самостверженні). Основним завданням, яке вирішується у процесі професійної підготовки, є усвідомлення особистістю себе й іншої людини як головної суспільної цінності, розвиток професійної самосвідомості (особистість учителя як головний інструмент педагогічного впливу в розмаїтті притаманних їй якостей) та професійних інтересів майбутніх фахівців.

Що ж стосується навчання, то традиційно ми звикли сприймати його як щось таке, чим нас мусять забезпечити. Сьогодні ці уявлення різко змінилися. З приводу цього зазначимо, що не можна не погодитись з думкою відомого науковця В. П. Зінченка про те, що навчити не можна, можна лише навчитися. Треба навчитися розглядати та аналізувати своє знання зсередини, а не тільки зовні. Мова йде не про присвоєння чужого досвіду, а про набуття свого, що набагато важче. Чужий досвід потрібно не стільки присвоювати, скільки здобувати з нього «уроки». В собі необхідно мати не просто наявність інтересу і бажання вчитися, а готовність і здатність докласти зусиль до того, щоб навчитися вчитися.

На думку відомого психолога К. Роджерса, одним з головних недоліків традиційної системи навчання є надмірна переоцінка ролі викладача (і викладання) і в той же час недооцінка ролі осмисленого учіння (та учня). Такий стан — це своєрідна данина минулому, адже «переоцінка ролі викладача має без сумніву пристосувальний смисл лише для життя людини в незмінному природному та соціальному середовищі» [3]. В сучасному світі, який характеризується швидкими і масштабними змінами, необхідно перенести акцент в процесі навчання з викладання на учіння, викладання організувати не як трансляцію інформації, а як фасилітацію (активізацію, забезпечення і підтримку) процесу осмисленого учіння. Такі зміни в навчанні К. Роджерс розглядає як прояв нового мислення, як справжню реформу освіти, яку не можна забезпечити ні шляхом удосконалення навичок та умінь, знань і здібностей учителя, ні шляхом розробки і впровадження в процес навчання нових експериментальних програм і найсучасніших технічних засобів [3]. І з цим не можна не погодитись. Особливої значущості цей процес має набути у вищих закладах освіти, де самостійна навчально-пізнавальна діяльність є одним з головних механізмів (засобів) реалізації професійної підготовки.

Висновки

Розвиток пізнавальної діяльності учнів та студентів вищих навчальних закладів, самоосвітньої діяльності дорослих в контексті постійного підвищення їх кваліфікації, можливої перекваліфікації спеціаліста впродовж життя, а також розвиток особистості та задоволення її пізнавальних потреб стане можливим в подальшому лише на засадах комп'ютеризації та удосконалення організаційно-педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. — М., 1954. — Т. 2. — 234 с.
2. Колин К. К. Информационный подход в методологии науки и научное мировоззрение / К. К. Колин // ВВШ. — 2000. — № 2. — С. 16—22.
3. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. — М. : Смысл, 2002. — 527 с.

Рекомендована кафедрою культурології, соціології, психології та педагогіки

Стаття надійшла до редакції 28.10.10
Рекомендована до друку 4.11.10

Солдатенко Микола Миколайович — завідувач відділу теорії та історії педагогічної майстерності.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Київ